

DOI [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2024-28\(57\)-103-122](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2024-28(57)-103-122)
УДК 37:331.522-044.968](477)(045)

Кучеренко Ірина Анатоліївна,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри методики професійної освіти
та соціально-гуманітарних дисциплін
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Біла Церква, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0001-8005-6757>
1909irirna@gmail.com

Юденкова Олена Петрівна,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри методики професійної освіти та
соціально-гуманітарних дисциплін
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Біла Церква, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-6914-5967>
udenkova2017@gmail.com

КВАЛІФІКАЦІЙНИЙ РОЗРИВ В ЕКОСИСТЕМІ ОСВІТИ І РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглядаються питання, що присвячені аналізу та розгляду стратегій подолання кваліфікаційного розриву в екосистемі освіти і ринку праці України. У процесі дослідження встановлено, що ринок праці станом на 2024 р. сформував такі тенденції: скорочення офіційного безробіття; спостерігається нестача кваліфікованої робочої сили на фоні збільшення кількості вакансій; залучення більшої кількості представників вразливих груп на ринку праці (передпенсійного та пенсійного віку, молодь без досвіду роботи, внутрішньо переміщених осіб, ветерани та демобілізовані військовослужбовці), недостатня якість підготовки випускників закладів вищої освіти при входженні в ринок праці та збільшений попит за напрямками профтехосвіти. Розглянуто результати потреб бізнесу в робочій силі на основі аналітичного огляду веб-ресурсів, здійснено аналіз професійної структури вакансій, що підтверджують важливість підготовки фахівців з сучасними кваліфікаційними навичками для ринку праці. Проаналізовано запити ринку праці за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. Доведено необхідність

швидкого реагування сучасних закладів вищої освіти на подолання кваліфікаційного розриву. Обґрунтовано значення вищої освіти у забезпеченні відповідності навичок працівників вимогам ринку праці. На основі теоретичного аналізу та емпіричних досліджень авторами встановлено, що кваліфікаційний розрив знаходиться на перетині попиту і пропозицій робочої сили, а подолати цей аспект може цілеспрямована й узгоджена співдіяльність закладів вищої освіти, що здійснюють професійну підготовку фахівців, і роботодавців, котрі мають потребу у висококваліфікованих працівниках. Досліджено стратегії, які можуть бути використані у екосистемі вищої освіти для зменшення кваліфікаційного розриву та підвищення конкурентоспроможності працівників на ринку праці. Проаналізовано тенденції, які є важливими для подолання виявлених кваліфікаційних розривів в умовах воєнної економіки та перспектив повоєнної відбудови. На основі аналізу наведено рекомендації щодо покращення системи вищої освіти та її взаємодії з роботодавцями для забезпечення відповідності освітніх програм потребам ринку праці та подолання кваліфікаційного розриву.

Ключові слова: кваліфікаційний розрив (skills gap); кадровий розрив; ринок праці; людський капітал; система вищої освіти; стратегії реформування вищої освіти; прогнозування затребуваних компетентностей; військовий стан; повоєнне відновлення економіки.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми / Statement of the problem. Сучасна екосистема освіти і ринку праці в Україні характеризується низкою ключових ознак, які визначають їх функціонування та взаємодію між освітою, роботодавцями та найманими працівниками (фахівцями). Нині війна російської федерації на території України стала основним викликом для всіх галузей економіки, каталізатором глобальних змін в геополітичному вимірі, адже саме міграційні процеси відіграють важливу роль як на втраті економічних показників в середині держави, так і на сталому розвитку світової економіки. Поряд з цим, висока технологічність, автоматизація і роботизація виробничих процесів, цифровізація послуг стають невід'ємною частиною сучасної освіти та ринку праці. Відповідно, вимагається новий рівень кваліфікаційних навичок у фахівців з вищою освітою для пристосування до техніко-технологічного та цифрового середовищ сучасної індустрії та всіх сфер економічної діяльності.

Збільшення гнучких форм зайнятості, таких як фріланс, інфобізнес, дистанційна робота, що стрімко змінили традиційні концепції роботи, стало також новою ключовою ознакою організації процесу праці.

Постійна нестабільність ринку праці України через військові дії пов'язана зі знищенням виробничих потужностей, релокацією бізнесу на інші території та за кордон, втратою людського капіталу, зменшенням можливості надавати якісну освіту та формувати сучасні кваліфікаційні навички у майбутніх фахівців, процесами соціальної турбулентності через втрати від війни, проблемами сталого розвитку та трансферу технологій в умовах Індустрії 4.0 обґрунтовують наукову проблему щодо системного вивчення і розуміння причин та наслідків кваліфікаційного розриву (skills gap) в екосистемі освіти і ринку праці України з акцентом на пошук конкретних практичних рішень та стратегій для подолання кваліфікаційного розриву в контексті специфічних умов нашої держави.

Вища освіта відіграє ключову роль у подоланні кваліфікаційного розриву в економіці держави шляхом надання громадянам необхідних знань, навичок та компетенцій для успішного вступу на ринок праці. Через якісну і сучасну вищу освіту випускники отримують можливість ефективно реагувати на вимоги ринку та вирішувати складні економічні завдання. Крім того, вища освіта сприяє інноваційному розвитку економіки через застосування нових методів та технологій організації виробництва, а також розвиває критичне мислення та аналітичні здібності у майбутніх фахівців, що сприяє зменшенню кваліфікаційного розриву та підвищенню продуктивності праці.

Система вищої освіти в Україні перебуває у складних умовах, зумовлених низкою викликів сьогодення: воєнний стан та воєнні дії, що мають суттєві негативні наслідки в усіх галузях функціонування держави, зокрема і на ринку праці та в галузі освіти; глобалізація, що спричиняє конкурентність в аспекті людського і ресурсного капіталу; цифрова трансформація освітньої діяльності, технологізація виробничого процесу й активне використання штучного інтелекту, що породжує міграційні та демографічні процеси, що викликають зміни кількісного і якісного (вікового, освітнього, компетентнісного, фахового та ін.) складу населення. Цифровізація, автоматизація, технологізація виробничого процесу на підприємствах зумовлює пошук і залучення до роботи фахівців нової генерації, котрі мають поліфункційні фахові компетентності, швидко адаптуються до змін, володіють навичками soft & hard skills, усвідомлено вміють навчатися впродовж життя та ін. Усе це спонукає заклади освіти до швидкої якісної адаптації до діяльності в умовах воєнного часу і в умовах

повоєнного відновлення економіки України.

Нині вкрай важливим й актуальним є пошук можливостей та механізмів забезпечення розвитку і відновлення економіки України в повоєнний період, а саме розроблення перспективних та продуктивних шляхів подолання кваліфікаційного розриву на ринку праці та в системі вищої освіти, розробки якісної системи формування й розвитку затребуваних професійних компетентностей здобувачів освіти та фахівців з вищою освітою як майбутніх висококваліфікованих і конкурентоспроможних професіоналів. Для подолання кваліфікаційного розриву на ринку праці в умовах війни та повоєнного відновлення економіки України зацікавленими є всі його суб'єкти: роботодавці, система освіти, що готує фахівців, здобувачі освіти, фахівці з вищою освітою, працівники. Саме подолання кваліфікаційного розриву (skills gap) між роботодавцями, стейкхолдерами, закладами вищої освіти, працівниками, здобувачами освіти, фахівцями з вищою освітою буде сприяти активізації і забезпеченню ринку праці, відновленню підприємств, відродженню інституцій держави.

Аналіз (основних) останніх досліджень і публікацій / Analysis of (major) recent research and publications. Системні публікації в аспекті дослідження й аналізу системи вищої освіти та ринку праці представлено в авторитетних зарубіжних виданнях, таких як: Harvard Business Review, Fortune, Forbes, MIT Sloan Management Review, Entrepreneur, DiversityInc, Fast Company та ін. Тренди, новації та потреби ринку праці, питання зайнятості населення розглядалися в низці дослідницьких розвідок і бізнес-проектів Б. Брауна, Д. Брукса, Б. Грехема, А. Дакворз, М. Шерідан, В. Кім та ін. Аналіз ринку праці та питання майбутньої зайнятості населення були у полі зору досліджень таких науковців: Ж. Берг, Д. Бойс, В. Ейнхорст, Д. Кард, В. Ліндслоу, К. Фрей та ін. Проблему розриву в кваліфікаційних навичках та формування екосистеми ринку праці, розвитку людського капіталу, дослідження теорій кваліфікаційного розриву здійснювали А. Азьмук, В. Антонюк, М. Войнаренко, Н. Кузнецова, А. Колот, Е. Лібанова, Д. Мельничук, О. Новікова, М. Семикіна, В. Сидоренко, О. Цимбал та ін.

Попри багатоаспектність досліджень щодо особливостей екосистеми освіти та ринку праці України в умовах суспільних трансформацій, актуальним нині постає дослідження питання проблематики подолання кваліфікаційного розриву внаслідок військового конфлікту та глобалізаційних змін, подальшого розвитку потребує аналіз та пошук стратегій подолання кваліфікаційного розриву через якісну і доступну в умовах кризових станів вищу освіту, яка дозволить випускникам краще розуміти складні економічні проблеми та шукати інноваційні рішення для

їх вирішення, що, своєю чергою, буде сприяти підвищенню ефективності економіки та зменшенню кваліфікаційного розриву.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті: проведення аналізу сучасного стану кваліфікаційного розриву в екосистемі освіти і ринку праці в Україні, визначення стратегій, що спрямовані на подолання цього розриву шляхом взаємозв'язку освіти і бізнесу, збільшення якості, доступності та якості вищої освіти.

Завдання: виявлення проблеми кваліфікаційного розриву та пропозиція стратегій, практичних рішень для його подолання через здійснення:

- аналізу сучасного стану кваліфікаційного розриву в екосистемі освіти і ринку праці України;
- визначення ключових факторів, які спричиняють кваліфікаційний розрив;
- обґрунтування стратегій щодо змін у системі вищої освіти, підвищення співпраці між ринком праці й освітою.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ / THEORETICAL FRAMEWORK

Проблема невідповідності навичок вимогам ринку праці в Україні сприяла широким науковим розвідкам та прийняттю низки нормативно-правових актів, спрямованих на економічний розвиток, покращення освіти і науки, а також цифрову трансформацію суспільства в цілому. Аналіз досліджень акцентує увагу на тому, що питання кваліфікаційного розриву на ринку праці залишається актуальним. Важливо вдосконалити методологічний підхід до виявлення та оцінювання трансформаційних тенденцій на ринку праці, а також обґрунтувати стратегічні пріоритети регулювання зайнятості, зокрема в контексті підвищення конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти в умовах переходу до цифрової економіки та Industry 4.0. Виникають проблеми неузгодженості різних стратегій соціально-економічного розвитку, особливо щодо балансу між рівнем підготовки фахівців закладами вищої освіти і трансформацією зайнятості, що підсилюється чинниками загальної трансформації системи освіти в Україні та викликами глобального і локального характеру.

Науковці не мають єдиного підходу до визначення поняття «розрив у навичках» та причин його виникнення. Гаррі Браверман, американський соціолог досліджував економіку та соціологію праці (Деградація праці в ХХ столітті) в умовах монополістичного капіталізму через концепцію «декваліфікації та деградації робочої сили», яка обґрунтовує розуміння кваліфікаційного розриву [1].

Тоні Вагнер, американський дослідник у галузі освіти, автор книги «The Global Achievement Gap» [2], підкреслює важливість розвитку навичок, яких вимагає сучасний ринок праці. Науковець провів низку інтерв'ю з лідерами бізнесу і здійснював педагогічне спостереження за сотнями уроків у найбільш поважних державних закладах освіти країни. Вчений виявив глибокий розрив між тим, що потенційні роботодавці шукають у молодих фахівцях сьогодні (навички критичного мислення, творчість та ефективна комунікація) і тим, що пропонують заклади освіти (пасивне освітнє середовище та концентрація на знанієвій концепції).

Економіст та дослідник А. Batiz-Lazo системно вивчає ефективність навчання та його вплив на ринок праці, аналізує розвиток кваліфікацій та потреби компаній, особливості розвитку вищої та післядипломної освіти в галузі управління в окремо взятих регіонах, наприклад у Мексиці [3].

Н. Кузнецова зазначає, що «з позиції існуючих типів невідповідності у навичках (skill mismatch), як невідповідності наявних навичок (за рівнем володіння та за типом навички), необхідних для виконання професійних завдань, розрив у навичках (skills gap) є цільовим об'єктом вивчення більше для роботодавців, ніж найманих працівників (чи претендентів на посаду) і розглядається ними саме з позиції дефіциту (а не надлишку) кожного виду навички з набору навичок, необхідних для виконання певної роботи. Саме тому розрив у навичках (skills gap) можна трактувати як існуючий тип невідповідності навичок, а саме дефіцит за видами ключових спеціалізованих навичок, необхідних працівникові для якісного та високорезультативного виконання певної роботи на відповідному кваліфікаційному рівні (середньому, високому) в межах посади (виконання професійних обов'язків), яку він обіймає» [4].

Кваліфікаційний розрив – це деталізована невідповідність між компетентностями, навичками, які визначають роботодавці і мають випускники закладів освіти.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для досягнення мети і вирішення поставлених завдань використано методи дослідження:

- теоретичні: системний аналіз, синтез й узагальнення для виявлення особливостей кваліфікаційного розриву в екосистемі освіти та ринку праці в Україні в умовах військової економіки, методи прогнозування для повоєнної відбудови;
- класифікаційно-аналітичний для визначення дисбалансу між системою вищої освіти та ринком праці;

- кон'юнктурний аналіз для виявлення тенденцій, які є важливими для подолання виявлених кваліфікаційних розривів в умовах воєнної економіки та перспектив повоєнної відбудови, аналізу ситуації на ринку праці в цілому.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Активні воєнні дії в Україні та їх соціально-економічні наслідки призвели до посилення напруженості та погіршення змін на ринку праці. Сучасні дослідження констатують, що в одних професійних групах наявна значна кількість вільних робочих місць, які працівники не можуть заповнити у зв'язку із відсутністю необхідних фахових компетентностей, а в інших професійних групах на одне робоче місце претендує значна кількість осіб. Простежується проблема невідповідності вимог ринку праці і надання освітніх послуг в системі вищої освіти, андрагогіки, змісту освітньо-професійних програм закладів освіти, що спричиняє кваліфікаційний розрив (skills gap) між запитами роботодавців і фаховими компетентностями та можливостями працівників. Сукупність наслідків війни і проблеми кваліфікаційного розриву на ринку праці та професійною підготовкою у закладах освіти чітко відображують асиметрією затребуваності, реалізації й ефективного використання людського капіталу.

За останні роки в Україні відбулася найбільша криза на ринку праці, але нині простежується тенденція наближення до певної стабілізації екосистеми вітчизняного ринку праці. Негативний вплив на ринок праці в Україні мають передусім наслідки повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, окупація територій, знищення інфраструктури, призупинення діяльності окремих підприємств, міграція населення та ін. У 2023 році на ринок людського капіталу в Україні суттєво впливали такі основні фактори:

- зовнішня міграція. У 2022 р. зафіксовано суттєвий відтік фахівців за кордон у зв'язку із воєнним станом в Україні. Станом на 2023 р. кількість українців, які мають статус тимчасового захисту у Європі становив 5,14 мільйонів осіб і 250 тисяч осіб у США та Канаді;
- внутрішня міграція. Бізнес-структури, підприємства та організації (зокрема і заклади освіти) з окупованих територій та із місць підвищеної небезпеки перемістили свою активну діяльність у центральні і західні області України, а подекуди і за кордон;
- зростання конкуренції. Концентрація діяльності бізнесу і державних закладів у Центрі та Заході України спричинило конкуренцію серед працівників щодо обіймання вакантних посад. Фахівці шукають

роботу у більш безпечним регіонах, що також посилює конкуренцію. Працівники розглядають пропозиції на ринку праці не тільки по зарплатним очікуванням, а враховують безпеку, наявність соціального пакету забезпечення, можливості кар'єрного зростання тощо.

Сучасні роботодавці в Україні (держава й бізнес-структури), що зазнали суттєвих втрат, чи працюють на повну / майже повну потужність, активно адаптуються до нових життєвих та соціально-економічних реалій, здійснюють свою професійну діяльність і нині знаходяться на шляху пошуку кваліфікованих працівників.

Ринок праці станом на 2024 р. сформував такі тенденції: скорочення офіційного безробіття (208,9 тис. у 2022 р. порівняно з 95,4 тис. у 2023 р.); нестача кваліфікованої робочої сили на фоні збільшення кількості вакансій; усе збільшений гендерний розрив у оплаті праці; залучення більшої кількості представників вразливих груп на ринку праці (передпенсійного та пенсійного віку, молодь без досвіду роботи, внутрішньо переміщені особи, ветерани та демобілізовані військовослужбовці), низька якість підготовки випускників ЗВО при входженні в ринок праці та збільшений попит за напрямами профтехосвіти. Ринок праці сьогодні вкрай потребує фахівців з «дефіцитними» та «масовими складними» спеціальностями, які вимагають підтвердженої кваліфікації для роботи на високотехнологічних виробництвах, чи в галузі освіти і науки, державного управління тощо.

Поряд з цим, надзвичайно важливо здійснювати своєчасно заходи, які поєднують зусилля закладів освіти, ринку праці (роботодавців і держави) та сприяють зменшенню кадрового розриву та покращенню ефективності ринку праці.

Кадровий розрив – ситуація, коли людина з достатнім досвідом роботи може зіткнутися з тим, що його вміння та навички втратили актуальність і більше не потрібні ринку, а придбати нові, більш затребувані навички особистість не може або не хоче.

З метою покращення потенціалу випускників закладів вищої освіти для відновлення та економічної розбудови України вже сьогодні має здійснюватися аналіз проблеми подолання кваліфікаційного та кадрового розривів в екосистемі ринку праці України та створення в закладах освіти освітніх можливостей, які б формували не тільки спеціалізовані знання та навички, але й розвивали аналітичне мислення, критичне мислення та здатність до адаптації до оточуючих, які постійно змінюються, а також враховувати необхідність активізації таких соціальних груп, як внутрішньо переміщені особи, учасники бойових дій, випускники шкіл, які

знаходилися певний час на підконтрольних владі ворожої армії територій.

Для підготовки випускників закладів вищої освіти для потреб сучасної економіки України потрібно вже сьогодні забезпечити швидкі, ефективні та інклюзивні освітні можливості для всіх здобувачів освіти. Важливо осучаснити заклади освіти та активніше залучити бізнес до навчання та працевлаштування.

Варто наголосити, що внаслідок війни мільйони українців втратили роботу і знаходяться на шляху пошуку працевлаштування. Багато спеціалістів залишили країну або не готові розглядати нові пропозиції через невпевненість у постійній тривалості роботи, чи фінансуванні робочого місця. Трудове законодавство у 2022 р. зазнало змін через введення воєнного стану, але в 2023 р. кількість таких змін зменшилася.

У процесі дослідження для визначення потреб бізнесу в робочій силі було застосовано відомі веб-ресурси для аналізу професійної структури вакансій. Так, за даними Work.ua, в Україні у 2023 р. кількість вакансій перевищує 90 % в порівнянні з лютим 2022 р., а в Києві та центральних і південних областях ринок праці відновився лише на одну третю. Так, до початку війни роботодавці щомісяця розміщували понад 100 000 вакансій на Work.ua, але в березні 2022 р. кількість вакансій зменшилася в 15 разів.

Загальні висновки за результатами аналізу ринку праці в Україні показали, що станом на 30 червня 2023 р. за ключовими категоріями, що підлягають аналізу, зафіксовано такі цифри (акумуляовані за 30 календарних днів місяця ресурсом із пошуку роботи Work.ua) по всій Україні:

кількість оголошень про вакансії – 89,88 тис.;

кількість оголошень про резюме – 200,33 тис.

За результатами опитування роботодавців, була представлена чисельність працівників підприємств в основних секторах економіки України [5]. У системі освіти вона складала у 2022 р. 96%, а в 2023 р. – 99 %. Станом на 01 вересня 2023 р., за даними Державної служби зайнятості, кількість осіб із статусом безробітного становила 108,7 тис. осіб, загальна кількість зареєстрованих вакансій становила зареєстровано 71,3 тисяч вакансій. У сфері освіти було визначено 17 % вакансій [6]. Таким чином, на ринку праці в Україні у 2023 р. був наявний попит на фахівців у галузі освіти, найбільш популярними професіями на ринку праці встановлено «учитель», «вихователь», «викладач», і 7 % громадян було працевлаштовано у січні-серпні 2023 р. У аспекті дослідження було проаналізовано запити ринку праці за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, а саме за запитом вакансії «викладач закладу вищої освіти», «учитель закладу загальної середньої освіти», «викладач закладу професійної (професійно-технічної)

освіти» станом на січень / березень 2024 р.

Аналіз ринку праці в аспекті моніторингу найбільш популярних в Україні сайтів для пошуку роботи (Державна служба зайнятості [7], Work.ua [8], Robota.ua [9]) станом на 23 січня 2024 р. показав дані щодо попиту вакансій в аспекті проблематики дослідження (табл. 1).

Таблиця 1

Вакансії у галузі «Освіта і наука» (23 січня 2024 р.)

Запит вакансії	Державна служба зайнятості	Work.ua	Robota.ua
Загальна кількість вакансій	83286	51752	22539
Освіта і наука	6727	1603	915
Викладач закладу вищої освіти	15 8500-15000 грн.	0	17 10000-20712 грн.
Учитель закладу загальної середньої освіти	13 7100-20000 грн.	1942 100000-45000 грн.	530 10000-38000 грн.
Викладач закладу професійної (професійно-технічної) освіти	63 7100-15000 грн.	0	0

Аналіз ринку праці в аспекті моніторингу українських платформ для пошуку роботи, який було розширено станом на 21 березня 2024 р. (Державна служба зайнятості [7], Work.ua [8], Robota.ua [9], Jobs.ua [10]), показав дані в аспекті моніторингу вакансій в розрізі дослідження дані, представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Вакансії у галузі «Освіта і наука» (21 березня 2024 р.)

Запит вакансії	Державна служба зайнятості	Work.ua	Robota.ua	Jobs.ua
Загальна кількість	51,9 тис.	100749	106986	15726
Освіта і наука	5863	3824	1719	807
Викладач закладу вищої освіти	17 7100-15000 грн.	1 0 грн. волонтер	1 Не вказано	0
Учитель закладу загальної середньої освіти	49 10000-30000 грн.	1981 10000-40000 грн.	2004 8000-30000 грн.	276 8000-25000 грн.
Викладач закладу професійної (професійно-технічної) освіти	39 7100-16817 грн.	2 8000-12000 грн.	34 7100-1600 грн.	0

Як бачимо, за результатами аналізу представлених таблиць наявна динаміка незначного зростання на ринку праці в Україні попиту фахівців за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, а саме вакансій «викладач закладу вищої освіти», «учитель закладу загальної середньої освіти», «викладач закладу професійної (професійно-технічної) освіти» станом на січень / березень 2024 р.

У результаті проведеного дослідження було визначено основні вимоги до претендентів на посади педагогічних працівників: вища освіта, у закладах вищої освіти – науковий ступінь, вчене звання та відповідність ліцензійним вимогам; комунікативна, методична, цифрова компетентності; досвід, креативність. У системі освіти найбільш затребуваними навичками у 2024 р., крім вище зазначених, визначено такі: комунікабельність, відповідальність, доброзичливість, знання іноземної мови, стресостійкість, адаптивність та гнучкість, готовність навчатись, знання іноземних мов, робота з новими технологіями, критичне мислення, управління змінами. Прогнозують, що перелік затребуваних навичок працівників освіти буде зростати відповідно до активізації і поширенню онлайн-форм навчальної комунікації.

На сучасному ринку праці в Україні простежується нова тенденція: відхід від запиту «пошук підготовленого фахівця» до концепції пошуку працівника, котрий має бажання й ентузіазм щодо вдосконалення професійної компетентності, здатного і готового вчитися по-новому, адаптовуватися до сучасних вимог і потреб роботодавців.

Європейська Бізнес Асоціація на основі проведених досліджень представила перелік навичок, які будуть потрібні у 2024–2025 р: «стрес-менеджмент; багатозадачність; адаптивність та гнучкість; емоційний інтелект; готовність навчатись; знання іноземних мов; робота з новими технологіями; критичне мислення; work-life balance та розуміння перших сигналів вигорання; ефективна комунікація; управління змінами» [11].

Таким чином, можемо констатувати, що всі, означені вище, вимоги роботодавців і є затребуваними компетентностями, котрі очікують від фахівців за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Аналіз результатів моніторингу аналітичних компаній і основних сайтів пошуку роботи фіксує, що у найближчі 5 років прогнозується попит на ринку праці в Україні й очікується зростання кількості робочих місць у сфері освіти, а саме збільшення попиту на 10 % (за даними сайту Work.ua).

Найбільше прогнозують зростання робочих місць на такі посади:

- педагогічні працівники закладів професійної (професійно-технічної) освіти;

- фахівці з розвитку бізнесу;
- викладачі закладів вищої освіти;
- учителі спеціальної освіти.
- спеціалісти зі сталого розвитку.

Аналіз ринку праці та запитів роботодавців щодо затребуваності фахівців за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки показав, що в Україні на початку 2024 р. наявні вакансії. Незважаючи на складні обставини, заклади освіти адаптуються до нових реалій та працюють над покращенням стану і процесу надання освітніх послуг.

Національний банк України прогнозує покращення економічної ситуації в країні, що може призвести до позитивних змін на ринку праці. У короткостроковій перспективі ключовими факторами, які впливатимуть на ринок праці, залишаться безпека робочого місця, забезпечення безперебійного постачання електроенергії та Інтернет-мережі. Головними можливостями у підтримці фахівців у сфері освіти є стабільна заробітна плата, можливість премій, наявність соціального пакету і психологічної підтримки.

У рамках дослідження «Майбутнє української робочої сили» [12], проведеного у червні 2023 р. «Центром прикладних досліджень», було здійснено онлайн-опитування представників малого та середнього бізнесу щодо проблем щодо пошуку та підвищенні кваліфікації робочої сили. Опитані представники малого та середнього бізнесу зазначили:

- як усуваєте прогалини в кваліфікації співробітників (навчання – 51,9 %, найм нових співробітників – 40,4 %, підрядна робота – 32,7 %, інше – 12,8 %);
- сучасна систему освіти в Україні здійснює ефективну підготовку робочої сили (так – 5,6 %, ні – 78,4 %, важко відповісти – 16 %);
- мають плани навчати / підвищувати кваліфікацію своїх працівників у середньо- та короткостроковій перспективі (так – 66,9 %, ні – 18,8 %, важко відповісти – 14,3 %).

Моніторинг опитування показав, що роботодавці мають потребу в підготовці кваліфікованих робітників, вважають сучасну систему освіти в Україні не достатньо ефективною для підготовки кваліфікованих фахівців і саме в навчанні бачать перспективу підвищення професійної компетентності працівників, яку планують підвищувати.

Під час аналізу стану розвитку затребуваних компетентностей у здобувачів освіти за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки було встановлено, що якість професійної підготовки в галузі освіти є задовільною та достатньою. В освітньо-професійних програмах міститься перелік компетентностей, які повинні бути сформовані у здобувачів освіти. Відповідно

до оприлюднених звітів закладів вищої освіти за 2023 р., опитуванням випускників ЗВО, було встановлено, що освітньо-професійні програми певною мірою відповідають сучасним тенденціям ринку праці й запитам роботодавців в аналізованій галузі, а саме: 49,8 % – максимально відповідають, 44,75 % – відповідають, 5,5 % – загалом відповідають.

Кваліфікаційний розрив знаходиться на перетині попиту та пропозицій робочої сили, а подолати цей аспект може цілеспрямована й узгоджена співдіяльність закладів вищої освіти, що здійснюють професійну підготовку фахівців, і роботодавців, котрі мають потребу у висококваліфікованих працівниках. Модернізація системи підготовки і перепідготовки висококваліфікованих працівників у взаємодії «освіта й бізнес», «заклад вищої освіти і ринок праці», «освітня програма та стейкхолдер» має базуватися на принципах нової парадигми інноваційного розвитку України з урахуванням внутрішніх проблем та потреб країни.

Кваліфікаційний розрив вимагає значної уваги з боку системи освіти. Згідно з проведеним опитуванням роботодавців, закладам вищої освіти слід звернути увагу на формування у студентів навичок, таких як: здатність розв'язувати проблеми (розрив з очікуваннями роботодавців становить 27 %); стресостійкість (31 %); комунікаційні навички (розрив становить 26 %, вважають, що саме дистанційна форма навчання вплинула на цей показник); адаптивність (22 %); аналіз даних (20 %); лідерські якості (20 %). Подолання цього кваліфікаційного розриву дозволить випускникам краще адаптуватися до вимог сучасного ринку праці та забезпечити успішну кар'єру.

Забезпечення трудовою діяльністю людей і усунення кваліфікаційного розриву на ринку праці є важливими домінантами економіки України, від якої залежить повоєнне відновлення держави, соціально-економічне зростання, відбудова і функціонування виробництв та підприємств, добробут населення та суспільний прогрес загалом. У зв'язку з цим важливо й актуально розробити механізми взаємодії системи бізнесу, підприємств та організацій, як роботодавців, і системи вищої освіти, що готує фахівців; забезпечити синергію науки, освіти та виробництва на основі цілеспрямованої співдіяльності з метою підготовки затребуваних висококваліфікованих і конкурентоспроможних професіоналів нової генерації з урахуванням державного замовлення, потреб національного ринку праці й освітніх тенденцій в умовах війни та повоєнного відновлення економіки України.

Для подолання кваліфікаційного розриву між ринком праці та закладами вищої освіти однією із позитивних перспектив дій вважаємо

перегляд й удосконалення змісту освітньо-професійних програм, який повинен, передусім, відповідати запитам ринку праці та вимогам роботодавців і має:

- бути науково і методологічно обґрунтованим;
- орієнтованим на фахову практичну діяльність, найбільш наближену до реальної професійної діяльності;
- розширювати спектр вибіркових дисциплін;
- наповнювати освітньо-професійні програми змістом, що спрямований на розвиток затребуваних компетентностей та ін.

На період воєнного стану та повоєнного відновлення в Україні серед основних потреб освіти задля подолання кваліфікаційного розриву на ринку праці та в системі освіти, базового відновлення й забезпечення її функціонування, на нашу думку, є:

- електронні девайси для учнів і вчителів. Діджиталізація освіти зробить її значно гнучкішою і більш пристосованою до ситуацій, за яких учні не зможуть відвідувати школи очно, також забезпеченість електронними девайсами дасть можливість мати доступ до різноманітних цифрових навчальних майданчиків, як і українських, так і міжнародних; створить підґрунтя для подальшого запровадження в Україні STEM-освіти;
- створення «Цифрового освітнього паспорта», який міститиме індивідуальні дані про освіту громадянина і який підвищить індивідуальну освітню мобільність та допоможе вчителям формувати індивідуальний підхід до кожного окремого учня;
- організація центрів із підготовки в рамках галузевої професійної освіти для підготовки кадрів найрізноманітніших фахів, які будуть необхідними для повоєнного відновлення;
- освітні гранти, які нададуть можливість фахівцям набути нових затребуваних компетентностей, підвищити власну професійну компетентність, а також забезпечать необхідні умови відновлення закладів освіти.

Визначимо тенденції, які є важливими для подолання виявлених кваліфікаційних розривів в умовах воєнної економіки та перспектив повоєнної відбудови:

- постійне навчання та перекваліфікація: швидкі зміни в технологіях і ринкових умовах зумовлюють потребу в постійному навчанні та перекваліфікації для пристосування до нових вимог ринку праці;
- екологічна та соціальна відповідальність: зростаюча увага до питань сталого розвитку, включаючи екологічну та соціальну відповідальність підприємств та працівників;

- ретельний та системний аналіз факторів, які визначають кваліфікаційний розрив в екосистемі ринку праці з врахуванням регіональної специфіки;

- вивчення впливу соціально-економічних, політичних та культурних чинників на формування цього розриву. Виявляти розриви у навиках робочої сили з урахуванням їх різновидів. Оцінювати потреби ринка праці в кваліфікованих робітниках та фахівцях з вищою освітою, зокрема за секторами економіки;

- здійснювати оцінку наслідків для ринку праці: аналіз наслідків кваліфікаційного розриву на ринок праці, включаючи зниження продуктивності, нерівномірний розвиток галузей, та можливий негативний вплив на економічний розвиток;

- проводити оцінку впливу військового стану та євроінтеграції на формування кваліфікаційних вимог та потреб ринку праці. Визначати можливості і виклики, які з'являються в умовах військових дій та євроінтеграційних тенденцій;

- розробляти і втілювати стратегії подолання розриву, що спрямовані на зменшення кваліфікаційного розриву та підготовку висококваліфікованих фахівців відповідно до вимог сучасного ринку праці.

Динаміка розвитку вищої освіти в Україні має враховувати концептуальний документ – Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки та враховувати глобальні тенденції розвитку вищої освіти [13]. Основою сучасної системи вищої освіти має бути підготовка кадрів для роботи в майбутньому, а не лише вдосконалення підготовки і підвищення кваліфікації кадрів для сучасних потреб економіки країни на нинішньому рівні світового постіндустріального розвитку, прогнозування затребуваних компетентностей, кваліфікаційних навичок і сфер діяльності, компетенцій для підготовки висококваліфікованих та конкурентоздатних фахівців.

ВИСНОВКИ / CONCLUSIONS

Сфера освіти – це важливий складник економіки України, запорука виховання молодого покоління, ефективна підготовка затребуваних на ринку праці фахівців. Освіта відіграє важливу роль у формуванні і затребуваності людського капіталу в Україні, адже висока якість освіти, професійні кваліфікація, перепідготовка працівників, відповідно до запитів ринку праці, допоможе зменшити дефіцит робочої сили й надасть робочі місця затребуваним фахівцям.

Аналіз ринку показав, що вакансії у сфері освіти наявні, роботодавці мають потребу у фахівцях за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, однак простежується кваліфікаційний розрив між бізнесом та освітою, який потрібно подати. Заробітна плата в галузі освіти є нижча середньої, що спричиняє відтік молоді в інші сфери суспільно-професійної діяльності, але стабільність заробітної плати і перспективне її підвищення має позитивні сторони.

Ураховуючи вище викладене, можемо зазначити про необхідність дотримуватися стратегій, спрямованих на розвиток вищої освіти, яка має відповідати потребам сучасного ринку праці та сприяти подоланню кваліфікаційного розриву в Україні: зміцнення партнерства між урядом, галузевими організаціями та закладами вищої освіти для розробки освітніх програм, які відповідають потребам ринку праці; надання підтримки та ресурсів студентам ЗВО для розвитку навичок, затребуваних на ринку праці на підставі інформації від Державної служби зайнятості; покращення доступу до практичного навчання навичкам відповідних освітніх програм з акцентом на «навичках майбутнього» – soft skills, digital literacy, hard skills, які мають бути взаємопов'язані між собою; підтримка дуальної форми здобуття вищої освіти, ширення та популяризація кращих практик співпраці бізнесу та ЗВО, впровадження елементів корпоративного навчання; стимулювати співпрацю ЗВО до взаємодії з представниками ринку праці (індивідуальне опитування роботодавців ЗВО, врахування їх потреб в змісті освітніх програм, системні опитування студентів щодо їх професійних намірів, підготовка фахівців для конкретних потреб ринку праці тощо); підвищення обізнаності усіх учасників ринку праці про НРК; розробка більш інклюзивних рамок для кваліфікацій, присвоєних поза межами формальної вищої освіти; стимулювання використання мікроакредитивів та інших форм неперервного навчання для постійного оновлення навичок та знань працівників; підтримка програм обміну студентів та викладачів з іноземними університетами для засвоєння передового досвіду та технологій.

Отже, нині спостерігається структурний дисбаланс освіти і ринку праці в Україні, за якого претенденти на робочі місця не володіють професійними компетенціями і навичками, що необхідні роботодавцям. У зв'язку з цим, подальшого вивчення потребує невідповідність навичок і кваліфікацій у розрізі окремих регіонів України, поняття кваліфікаційної ями та Skill mismatch (невідповідність навичок), їх аналіз та розробка заходів з їх подолання.

Проведене дослідження підтверджує важливість формування в кожному закладі вищої освіти наукових колективів, як експертного

середовища для проведення системних досліджень з проблеми кваліфікаційного розриву та навичок для майбутнього.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі / Prospects for further research in this direction. Подальших наукових розвідок потребує прикладне наукове дослідження Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України з теми: «Кваліфікаційний розрив на ринку праці в умовах війни та повоєнного відновлення економіки України».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

- [1] Н. Braverman, P. M. Sweezy, and J. B. Foster, «Front Matter», in *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*. NYU Press, 1998, pp.i–vi. [Online]. Available: <https://is.gd/uD89Lw> Application date: April 05, 2024.
- [2] T. Wagner, *The Global Achievement Gap: Why Our Kids Don't Have the Skills They Need for College, Careers, and Citizenship -- and What We Can Do About It*. Basic Books, 2014. [Online]. Available: <http://surl.li/rdlijk> Application date: April 05, 2024.
- [3] B. Bátiz-Lazo, «The adoption of US-style business education in Mexico, 1945–2005», *America Latina en la Historia Economica*, vol. 20(1), pp. 158–198, 2013. [Online]. Available: <https://is.gd/3UtcKB> Application date: April 05, 2024.
- [4] Н. Б. Кузнєцова, «Розрив у навичках (skills gap) як глобальна проблема розвитку людського капіталу: сутність, причини виникнення та шляхи подолання», *Європейський вектор економічного розвитку*, № 2(31), с. 20–34, 2021. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://surl.li/sibnm> Дата звернення: Квіт. 05, 2024.
- [5] М. Судаков, та Л. Лісогор, Ринок праці України 2022–2023: стан, тенденції та перспективи. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/oohA17> Дата звернення: Квіт. 05, 2024.
- [6] Ситуація на ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67> Дата звернення: Квіт. 05, 2024.
- [7] Державний центр зайнятості. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.dcz.gov.ua/> Дата звернення: Квіт. 05, 2024.
- [8] Work.ua. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.work.ua/> Дата звернення: Квіт. 05, 2024.
- [9] Robota.ua. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://robota.ua/> Дата

звернення: Квіт. 05, 2024.

- [10] Jobs.ua. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://jobs.ua/> Дата звернення: Квіт. 05, 2024.
- [11] Дослідження ринку праці в Україні. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/4DloEK> Дата звернення: Квіт. 05, 2024.
- [12] А. Каракуц, Робоча сила в Україні: як війна впливає на майбутнє? [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/FHj309> Дата звернення: Квіт. 05, 2024.
- [13] Кабінет Міністрів України. (2022, Лют. 23). *Розпорядження № 286-р «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/Y8GIEk>

QUALIFICATIONS GAP IN THE ECOSYSTEM OF EDUCATION AND LABOR MARKET OF UKRAINE

Iryna Kucherenko,

doctor of pedagogical sciences, professor,

Head at the Department of Vocational Education Methodology and Humanities
of the Bila Tserkva Institute of Continuing Professional Education
of SIHE "University of Educational Management".

Bila Tserkva, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0001-8005-6757>
1909irirna@gmail.com

Olena Yudenkova,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the
Department of Vocational Education Methodology and Humanities
of the Bila Tserkva Institute of Continuing Professional Education
of SIHE "University of Educational Management".

Bila Tserkva, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-6914-5967>
udenkova2017@gmail.com

Abstract. The article deals with issues related to the analysis and consideration of strategies for overcoming the qualification gap in the education ecosystem and the labor market of Ukraine. During the research, it was established that the labor market as of 2024 has formed the following trends: reduction of official unemployment; there is a shortage of qualified labor against the background of an increase in the number of vacancies; the involvement of a greater number of representatives of vulnerable groups in the labor market (pre-retirement and retirement age, young people without work experience, internally

displaced persons, veterans and demobilized military personnel), insufficient quality of training of graduates of higher education institutions when entering the labor market, and increased demand for vocational education. The results of the needs of the business in the workforce were considered based on an analytical review of web resources, an analysis of the professional structure of vacancies was carried out, confirming the importance of training specialists with modern qualification skills for the labor market. Labor market requests for specialty 011 Educational, pedagogical sciences were analyzed. The need for quick response of modern institutions of higher education to overcome the qualification gap has been proved. The importance of higher education in ensuring that the skills of employees meet the requirements of the labor market is substantiated. On the basis of theoretical analysis and empirical research, the authors found that the qualification gap is at the intersection of labor supply and demand, and this aspect can be overcome by the purposeful and coordinated cooperation of higher education institutions that provide professional training of specialists and employers who need highly qualified employees. Strategies that can be used in the ecosystem of higher education to reduce the qualification gap and increase the competitiveness of employees in the labor market have been studied. The trends that are important for overcoming the identified qualification gaps in the conditions of the war economy and prospects for post-war reconstruction are analyzed. Based on the analysis, recommendations are given for improving the higher education system and its interaction with employers to ensure the compliance of educational programs with the needs of the labor market and to overcome the qualification gap.

Keywords: skills gap; personnel gap; labor market; human capital; higher education system; higher education reform strategies; forecasting of in-demand competencies; martial law; post-war economic recovery.

ПЕРЕКЛАД, ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ / TRANSLATED AND TRANSLITERATED

- [1] H. Braverman, P. M. Sweezy, and J. B. Foster, «Front Matter», in *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*. NYU Press, 1998, pp.i–vi. [Online]. available: <https://is.gd/uD89Lw> Application date: April 05, 2024. (in English)
- [2] T. Wagner, *The Global Achievement Gap: Why Our Kids Don't Have the Skills They Need for College, Careers, and Citizenship -- and What We Can Do About It*. Basic Books, 2014. [Online]. Available: <http://surl.li/rdljk> Application date: April 05, 2024. (in English)

- [3] B. Bátiz-Lazo, «The adoption of US-style business education in Mexico, 1945–2005», *America Latina en la Historia Economica*, vol. 20(1), pp. 158–198, 2013. [Online]. Available: <https://is.gd/3UtcKB> Application date: April 05, 2024. (in English)
- [4] N. B. Kuznietsova, «Rozryv u navychkakh (skills gap) yak hlobalna problema rozvytku liudskoho kapitalu: sutnist, prychny vynyknennia ta shliakhy podolannia», *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku*, № 2(31), s. 20–34, 2021. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://surl.li/sibnm> Data zvernennia: Kvit. 05, 2024. (in Ukraine)
- [5] M. Sudakov, ta L. Lisohor, *Rynok pratsi Ukrainy 2022–2023: stan, tendentsii ta perspektyvy*. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/oohA17> Data zvernennia: Kvit. 05, 2024. (in Ukraine)
- [6] *Sytuatsiia na rynku pratsi ta diialnist Derzhavnoi sluzhby zainiatosti*. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67> Data zvernennia: Kvit. 05, 2024. (in Ukraine)
- [7] *Derzhavnyi tsentr zainiatosti*. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://www.dcz.gov.ua/> Data zvernennia: Kvit. 05, 2024. (in Ukraine)
- [8] *Work.ua*. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://www.work.ua/> Data zvernennia: Kvit. 05, 2024. (in Ukraine)
- [9] *Robota.ua*. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://robota.ua/> Data zvernennia: Kvit. 05, 2024. (in Ukraine)
- [10] *Jobs.ua*. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://jobs.ua/> Data zvernennia: Kvit. 05, 2024. (in Ukraine)
- [11] *Doslidzhennia rynku pratsi v Ukraini*. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/4DloEK> Data zvernennia: Kvit. 05, 2024. (in Ukraine)
- [12] A. Karakuts, *Robocha syła v Ukraini: yak viina vplyvaie na maibutnie?* [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/FHj309> Data zvernennia: Kvit. 05, 2024. (in Ukraine)
- [13] *Kabinet Ministriv Ukrainy. (2022, Liut. 23). Rozporiadzhennia № 286-r «Pro skhvalennia Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky»*. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/Y8GIEk> (in Ukraine)

*Стаття надійшла до редакції
09 квітня 2024 року*

